

УДК 655: 904

РОЛЬ ВОЛОНТЕРСЬКОЇ ПРАКТИКИ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Поліщук Віра Аркадіївна
м.Тернопіль

У статті розкрито роль і місце волонтерської практики в процесі професійної підготовки і професійного становлення студентів спеціальності «Соціальна робота». Схарактеризовано основні завдання і форми здійснення волонтерської практики студентів – майбутніх соціальних працівників, її впливу на процес професійного становлення майбутніх соціальних працівників; розкрито аспекти широкого залучення студентів до волонтерської ро-

боти у позаурочний час; розкрито форми підготовки майбутніх соціальних працівників до волонтерської діяльності у ролі організаторів волонтерського руху.

Ключові слова: волонтерський рух, волонтер, соціальні працівники, професійна підготовка, волонтерська практика.

У сучасних умовах соціальна робота стає все більш потрібною суспільству, постійно зростає її

об'єм та якісна наповнюваність. Відповідно робота соціальних працівників набуває все більшої соціальної значущості, що вимагає залучення як додаткових ресурсів, так і помічників-волонтерів.

Звертаючись до проблеми волонтерства, ми по суті звертаємось до такого соціального явища як громадська активність людей, їхнє бажання присвятити частину свого вільного часу подоланню різних негараздів в житті соціуму.

У сучасній науковій літературі існує чимало трактувань зазначеної категорії: люди, які надають безкоштовну допомогу; добровільні помічники; особи, які присвячують частину свого вільного часу вирішенню проблем інших людей; добровільні помічники та інші. Поряд з тим термін «волонтер» найбільш повно відображає суть соціальних послуг, які надають ці особи. Підкреслимо важливий аспект, який найбільш повно відображає їхню діяльність – це альтруїзм, що знаходить свою реалізацію у добровільній участі певної категорії осіб у втіленні в життя різноманітних соціальних програм, спрямованих на невідкладну допомогу клієнтам соціальних служб, іншим особам, що потребують соціальної допомоги.

Першою і важливою проблемою, яка постає перед соціальним працівником, який розпочинає пошук осіб, яких можна залучити до волонтерської роботи – це визначення категорії майбутніх волонтерів. По-перше, це можуть бути волонтери, які приходять за власним бажанням. Як правило це особи, що дізналися про необхідність цієї роботи в засобах масової інформації, зацікавилися нею та вирішили взяти у ній участь.

Якщо інтереси соціальної служби збігаються з інтересами потенційного волонтера, потрібно детальніше ознайомити його з майбутньою діяльністю, запропонувати невеликий курс навчання, в ході якого майбутній волонтер отримає відповідні знання, набуде необхідних навичок та умінь. Безумовно розпочинати дану роботу необхідно під керівництвом соціального працівника або волонтера з відповідним досвідом. З часом починаючому волонтеру можна довірити більш самостійну роль, наприклад працювати у дитячому притулку, консультантом «Телефону довіри» тощо.

Іншою важливою категорією волонтерів є дипломовані фахівці. Ними, зазвичай, є соціальні психологи, соціальні педагоги, юристи, лікарі, що надають консультативну допомогу соціальним працівникам та іншим волонтерам або практично допомагають клієнтам соціальних служб.

До важливих умов залучення цієї категорії фахівців до волонтерської діяльності є реалізація особистих професійних можливостей. У цьому випадку альтруїзм як основа волонтерства чудово поєднується із реалізацією власної професійної діяльності. Залучення цієї категорії фахівців до волонтерської діяльності найбільш доцільно здійснювати в рамках реалізації різноманітних соціальних програм.

Досвід роботи з дипломованими волонтерами дозволяє виокремити такі основні правила роботи з ними:

- професійні інтереси волонтера-фахівця мають збігатися із спрямуванням волонтерської діяльності або, принаймні, суттєво їм не суперечити;
- можливість внесення змін в ритм основної ді-

яльності, надання їй гнучкості;

– сприяння професійній кар'єрі фахівця шляхом отримання ним більших можливостей у реалізації власних знань, умінь та навичок.

Ще однією категорією осіб, яких можна залучити до волонтерської діяльності, є державні службовці. Зазначена категорія осіб у своїй професійній діяльності достатньо суворо регламентована. Тому мова може йти про два варіанти їхнього залучення до волонтерської діяльності: перший – у вільний від основної професійної діяльності час; другий – в рамках реалізації соціальних проєктів, коли державні службовці на цілком законних підставах покликані брати участь у їх реалізації.

Волонтерами можуть бути й ті, кому надається соціальна допомога, тобто клієнти соціальних служб, які після відповідного навчання, участі у тренінгах, за умов належного консультування і підтримки зможуть під керівництвом соціального працівника надавати певну допомогу своїм колегам. При цьому мова йде як про групові так й індивідуальні форми волонтерської роботи.

Проте найбільш численну категорію волонтерів мають становити студенти різних спеціальностей і форм навчання. Серед них особливу групу становлять студенти – майбутні практичні психологи, соціальні працівники, соціальні педагоги. Ця категорія студентів в переважній більшості залучена до волонтерської діяльності під час проходження учбової практики. Після її закінчення багато з них залишаються працювати у вільний від навчання час волонтерами в організації, яка за профілем близька до їхньої майбутньої професійної діяльності.

У студентів-волонтерів особливі мотиви для добровільної соціальної роботи. Насамперед їх цікавлять професійні проблеми. Вони можуть бути як формальними – одержання заліку за проходження практики, так і викликані професійними інтересами щодо отримання конкретного досвіду соціальної роботи, напрацювання навичок спілкування з клієнтами. Саме тому студенти, які обрали спеціальність «соціальний працівник» за покликом професійного уподобання, а не формально, намагаються використати роботу в ролі волонтера для оволодіння досвідом майбутньої професійної діяльності, новими технологіями соціальної роботи, знайти майбутнє місце роботи чи позбавитися певних особистісних проблем, таких, наприклад, уміння спілкуватися з клієнтами, знайти нових друзів, самоутвердитися, тощо.

Досвід роботи із студентами-волонтерами свідчить, що їх найбільше приваблюють такі види волонтерської роботи, які безпосередньо пов'язані з майбутньою фаховою діяльністю. У переважній більшості вони віддають перевагу індивідуальній роботі із клієнтом або роботі у невеликій групі.

Поряд з тим, практика майбутньої професійної діяльності в ролі соціального працівника вимагає, щоб студент-волонтер напрацьовував значно ширший діапазон дій. Саме тому в процесі професійної підготовки студентів-майбутніх соціальних працівників у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка викладачі кафедри соціальної роботи намагаються сформува-ти у них уміння і навички волонтерської діяльності

у більш широкому діапазоні. Це стосується насамперед ціле направленої діяльності по залученню до волонтерської роботи активістів з різних сфер суспільства, членів громадських організацій, спонсорів, здійснення просвітницької й інформаційної роботи, тощо.

Волонтери із численних громадських об'єднань надають широкий спектр соціальних послуг різним категоріям населення, проте основний акцент у своїй діяльності роблять на матеріальній підтримці окремих груп чи сімей: фінансовій допомозі, розподілі гуманітарної допомоги, підтримці малозабезпеченої частини населення продуктами харчування. Майже половина громадських організацій (49%) залучені саме до таких видів соціальної роботи. До актуальних послуг належить сфера дозвілля, якою опікуються 28% громадських організацій, 22% – приділяють особливу увагу питанням морального виховання молоді і планування сім'ї.

Волонтери дитячих громадських об'єднань надають соціальну допомогу, як правило, соціально незахищеним категоріям, перш за все громадянам похилого віку, пенсіонерам, людям з обмеженими функціональними можливостями. Помітне місце у волонтерській роботі студентів посідає також і матеріальна допомога. Вони активно долучаються до збору речей, продуктів для дітей-сиріт, дітей-інвалідів, пенсіонерів. Студенти-волонтери допомагають самотнім хворим людям і людям похилого віку у вирішенні побутових проблем, таких як: покупка продуктів, виконання роботи по дому, на присадибних ділянках.

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників доцільно особливу увагу приділяти питанням засвоєння ними стратегії залучення волонтерів та управління діяльністю волонтерських груп. Для цього зусиллями викладачів і студентів розробляються волонтерські проекти (програми). Визначення цілі волонтерського проекту – це основа стратегічного планування, яке складається з таких основних етапів:

- визначення перешкод на шляху виконання місії;
- розробка технології для подолання перешкоди;
- визначення завдань для реалізації стратегії.

Ефективний план має передбачати ефективне залучення і використання ресурсів.

До студентів доводиться, що найлегшим (на перший погляд) шляхом для залучення осіб до волонтерської роботи – це публікації у газетах. Іншим можливим шляхом є проведення рекламної акції про необхідність волонтерської діяльності з проханням відгукнутися всіх небайдужих до проблеми надання соціальної допомоги і підтримки. На жаль, практика свідчить, що таким способом не завжди вдається залучити волонтерів. Більш ефективним шляхом є цільова робота з наперед визначеними особами.

При розробці волонтерського проекту (програми) ми виходимо з того, що кожен проект має бути «прив'язаний» як до певної організації, так і до вирішення певної соціальної проблеми. Відповідно забезпечення будь-якої програми та залучення волонтерів до вирішення певної соціальної проблеми базується на таких принципах:

1. Волонтери мають бути залучені до обслуговування найбільш болючих соціальних проблем.
2. Волонтерська програма може бути офіційно

представленою на управлінському та адміністративному рівні. Із числа соціальних працівників призначається професійний координатор волонтерів для залучення волонтерів і надання їм конкретної допомоги й консультування у процесі їхньої роботи.

3. Волонтери можуть використовуватися для надання як прямих, так і опосередкованих соціальних послуг, а професійні соціальні працівники мають опиратися на ресурс волонтерів при плануванні програмних заходів.

4. Професійні соціальні працівники та волонтери мають залучатися до спільного планування та підтримки різноманітних волонтерських програм та проектів.

5. Соціальна служба повинна бути впевненою, що підібрані волонтери спроможні виконувати доручену їм роботу на високому рівні. Для цього для волонтерів постійно мають проводитися консультування, методична допомога, семінари і тренінги.

6. Всі аспекти реалізації волонтерської програми мають контролюватися (шляхом моніторингу та оцінювання у процесі їх перебігу). Потреба розвивати різновиди послуг, які є ефективними, рентабельними, зумовлює необхідність розвитку волонтерства.

Важливою частиною розробки волонтерської програми є визначення її елементів, які, безумовно, залежать від мети, завдань, розміру, структури та форм реалізації конкретної програми. Нами визначено набір елементів, з яких зазвичай складається волонтерська програма:

1. Визначення стратегії установи щодо використання волонтерів.
2. Визначення бюджету, необхідного для реалізації волонтерської програми.
3. Розробка технології (технологій) реалізації волонтерської програми.
4. Використання засобів масової інформації для залучення потенційних волонтерів.
5. Робота з конкретними категоріями осіб, яких можна залучити до волонтерського руху.
6. Перевірка потенційних волонтерів на предмет їхньої спроможності до виконання волонтерської роботи.
7. Організація консультацій, співбесід, семінарів, тренінгів для майбутніх волонтерів.
8. Випробувальний термін для залучених волонтерів.
9. Підписання угоди між волонтером і установою.
10. Організація роботи волонтерів.
11. Оцінювання якості роботи волонтера та ефективності використання системи програмного забезпечення та методичної допомоги і підтримки волонтерів.

З усіх можливих варіантів розробки і реалізації волонтерських програм ми зосередилися на проекті під назвою «Волонтери в умовах вуличного простору».

На нашу думку, фахівець з соціальної роботи, здійснюючи підготовку студентів-волонтерів до діяльності в умовах вуличного простору, має, перш за все, сформулювати уявлення про мету соціальної вуличної роботи, яку ми трактуємо у контексті вирішення таких завдань:

- покращання умов життєдіяльності та здоров'я дітей та підлітків шляхом привнесення в середови-

ще їх життєдіяльності того, в чому вони мають потребу і чого вони позбавлені;

- спонування дітей та підлітків до встановлення контактів з людьми чи групою людей, що піклуються про них, та з тими, хто може допомогти їм в удосконаленні умов їх життєдіяльності, наприклад, організації змістовного дозвілля;
- допомога «дітям вулиці» в реалізації їхніх прав та потенційних здібностей, можливостей, обдарувань.

Волонтерська вулична соціальна робота також передбачає:

- встановлення довірливих відносин з кризовими категоріями дітей і підлітків, які значну частину свого часу перебувають на вулиці і потребують фахової допомоги соціального працівника;
- сприяння в усвідомленні і прийнятті позитивних стереотипів соціальної поведінки;
- залучення громадськості до вирішення соціальних проблем «вуличної» категорії дітей та підлітків;
- консультування з питань, які для цієї категорії дітей і підлітків є актуальними і такими, які вони не в змозі самостійно вирішити (закономірно, в умовах анонімності та конфіденційності);
- переадресування у разі необхідності і доцільності до інших осіб чи інститутів соціальної допомоги;
- допомога в захисті від будь-якого фізичного та психічного насилля;
- надання первинної медичної допомоги;

– поширення інформації про шляхи збереження здоров'я, сприяння прийняттю здорового способу життя;

– здійснення профілактичної роботи щодо попередження правопорушень та злочинності серед дітей та молоді;

– надання мінімальних соціальних послуг.

Отже у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників волонтерська практика і активне їх залучення до волонтерської діяльності мають відігравати важливу роль. Волонтерська робота дозволяє молодій людині здобувати досвід майбутньої професійної діяльності, здобувати професійно важливі спеціальні знання і вміння, формувати професійно зумовлені особистісні якості. Адже у волонтерській діяльності має місце постійне вдосконалення знань, взаємовідносин із світом майбутньої професійної діяльності, входження у професійне співтовариство, пізнання власного внутрішнього світу, своїх прагнень і бажань.

Таким чином, волонтерська практика студентів має стати невід'ємною складовою професійної підготовки сучасного фахівця соціальної роботи і сприяти вдосконаленню системи соціальної освіти, яка передбачає навчання фахівців соціальної сфери основним правилам життєдіяльності людини в суспільстві, сприяє засвоєнню соціальної культури, формуванню професійного мислення і дій, професійної етики, засвоєнню норм і правил професійного співтовариства.

Література та джерела

1. Вайнола Р. Х., Капська А. Й., Комарова Н. М. Волонтерський рух в Україні: тенденції розвитку. – К.: Академпрес, 1999. – 112 с.
2. Волонтер и общество. Волонтер и власть : научно-практический сборник / Под ред. Никитиной Л. – М.: Наука, 2000. – 183 с.
3. Голованова Т. П., Гапон Ю. А. Волонтерство в соціальній роботі як феномен цивілізованого суспільства. – Запоріжжя: Перун, 1996. – 95 с.
4. Дети улицы: Что нужно знать для успешного овладения проектом. – Великобритания. – ЮНИСЕФ, 1998. – 142 с.
5. Зайцевська Т. Ю. Вулична робота з дітьми вулиці / Т. Зайцевська // Соціальна робота: теорія, досвід, перспективи : Матеріали доповідей та повідомлень Міжнародної науково-практичної конференції / за ред. І В. Козубовської, І. І. Миговича. – Ужгород, 1999. – Ч. 1. – С. 262-267.
6. Теоретичні аспекти і практичні шляхи залучення волонтерів до соціальної роботи : Звіт тимчасового творчого колективу / Український інститут соціальних досліджень. – К., 1998. – 69 с.

У статтє раскрыто роль и место волонтерской практики в процессе профессиональной подготовки студентов специальности «Социальная работа». Охарактеризованы основные задачи и формы осуществления волонтерской практики студентов – будущих социальных работников, ее влияния на процесс профессионального становления будущих социальных работников; раскрыты аспекты массового привлечения студентов к волонтерской деятельности; раскрыты формы подготовки будущих социальных работников к волонтерской деятельности в роли организаторов волонтерского движения.

Ключевые слова: волонтерское движение, волонтер, социальные работники, профессиональная подготовка, волонтерская практика.

The role and place of volunteer practice in the process of professional training of “Social work” program students have been considered. The main tasks and forms of volunteers practice making – of future social workers have been characterized and its impact on the process of professional development of future social workers, aspects of involving students in volunteer work in their spare time have been revealed; forms of future social workers to volunteer as organizers of volunteering have been disclosed.

Key words: volunteering, volunteers, social workers, vocational training, voluntary practice.